

פתרון הבחינה

ספרות

קיץ תשפ"ב, 2022, שאלון: 8282

מוגש ע"י אורן איזנברג, מורה לספרות בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – שירה (60 נקודות)

שירים מן המחצית השנייה של המאה ה-20 בנושא 'החברה הישראלית – בין שבר

לאיחוי'

על הנבחן לענות על 2 שאלות מהשאלות 1-6:

שאלה מספר 1

נערה מן הקטמונים / מירי בן שמחון

- בתחילת המאה העשרים, במהלך העלייה השנייה, הגיעו ליישוב היהודי שבשטח ארץ ישראל יהודים מרוסיה, מרכז ומזרח אירופה במטרה להגשים את החזון הציוני ולהקים מדינה. במהלך שנות החמישים והשישים החלו עליות של יהודים מארצות ערב, כמו מרוקו, לוב, תוניס, עירק, תימן ועוד. כיוון שהקבוצה "המרכזית" החזקה הייתה קבוצת העולים הוותיקים מארצות אשכנז, הרצון ליצור חברה ישראלית הפך לניסיון להתאים את הקהילות היהודיות שעלו מארצות ערב אל התרבות האירופאית, תוך מחיקה וביטול של תרבות המוצא שלהם. בספרות ובשירה המחיקה התרבותית באה לידי ביטוי לראשונה אצל בני הדור השני: ילדי העולים ממדינות ערב, שחלקם היו ילדים צעירים כאשר עלו עם משפחתם ארצה וחלקם בני הדור הראשון שנולד בארץ. זוהי שירת מחאה נוקבת וקשה – דור הילדים מביע מחאה על השתקת קולו של דור ההורים.
- השיר מתאר את חייה של נערה בשם עליזה אלפנדרי, נערה משכונת הקטמונים בירושלים. עליזה היא בת למשפחת עולים ממרוקו, עניים וקשי יום. היא נערה יתומה מאם, שומרת מסורת ומקפידה על צניעות.
- השיר מתאר באירוניה קשה את חיי היום-יום של עליזה, ומאפיין זה ניתן ללמוד כי המשוררת קרובה אליה וחשה כלפיה אמפתיה גדולה. בעזרת האירוניה מעצבת המשוררת את עליזה כדמות שדרכה נבנית מחאה קשה על מצבה של הנערה המזרחית בעולם.

- בבית הראשון מתוארת עליזה כנערה עם חטטים העסוקה בהחזקת הבית – מכבסת, מנקה, מניחה פרחים. היא גם מתלבשת ומתארגנת, שמה מייק אפ על החטטים ומסתירה אותם. החטטים הם סמל את לתפיסה הרואה בה נערה פגומה, והיא, כאילו שלא אכפת לה, מסתירה אותם בעזרת מייק אפ, סמל להסתרה.
- עליזה מתפקדת כאם המשפחה כי אימה הלכה לעולמה. היא אחראית על מי שבסדר ומי שלא, ולא אוהבת את אלו שלא יודעים להתנהג ושמדברים שטויות. אבא שלה שרת בבית ספר ואחיה מנהלן במשק של האוניברסיטה.
- עליזה כתבנית ומודגש כי היא דייקנית וכי העבודה שלה היא כל חייה. משתמע שהיא מרוצה כי יש לה קביעות ופנסיה. בשעות הפנאי היא סורגת גובלנים (שטיחים).
- לעליזה מחזר בשם אשר. היא שומרת על צניעות כדי שידע שהיא בחורה רצינית והיא לא תסכים (כנראה לשכב איתו) לפני החתונה.
- עליזה מבלה רק בליווי אחיה אשר, כמנהג בני המזרח המסורתיים. כך כולם יכולים לראות שהיא בחורה ללא רבב, מנומסת, תופרת, יושבת בבית – בחורה רצינית.
- היא מצפה לחתונה, לילדים שיעריכו אותה. בכך יתמזל מזלה.
- הפתיחה מעוררת ציפיות למציאות חיים עגומה וקשה וציפיות אלו גם מתממשות בהמשך, אולם ככל שהשיר מתקדם נוצר פער שהולך ומעמיק בין הדרך שבה הקורא מבין את מציאות חייה של עליזה לבין הדרך שהיא עצמה מבינה אותה. הפער הזה יוצר אירוניה קשה ומחריף את המחאה בשיר, מחאה כנגד גורלה של הנערה המזרחית.
- **האירוניה מעצבת את הדימוי של עליזה בעיני המשוררת**, את משמעות השיר ואת המחאה והביקורת העולות ממנו כנגד חברה פטריארכלית וכנגד היחס לנערה מזרחית קשת יום, הנאלצת לחיות את חייה על פי הנורמות המקובלות. היא מופיעה לאורך השיר כולו, ובכל פעם שהיא מופיעה היא מחדדת את הביקורת הקשה ואת הכאב. דוגמאות: משורה 9 – היא "לא שמה" על החטטים בפנים אבל מסתירה אותם; משורה 24 – אחיה התקדם בחיים והוא מנהלן במחלקת המשק, התקדם כי הוא אחראי על עובדים; משורה 29 – העבודה היא הדבר החשוב ביותר בחיים כי יש לה קביעות ופנסיה; משורה 40 – חשוב ביותר מה שכולם רואים, שהיא בחורה רצינית כי היא רק עם אח שלה, מנומסת, יודעת לתפור. כל זה עושה אותה לבחורה רצינית; ושיא האירוניה בסיום – בחורה מזרחית ענייה תהיה בת מזל אם יבוא גבר, היא תתחתן, תוליד לו ילדים והם יכבדו אותה. זו הנצחה קשה של הסטריאוטיפ הנשימזרחי המקובל, ורק כך היא תהיה "בת מזל". האירוניה בשיר מדגישה את הציפיות המתממשות מפתחתו.

שאלה מספר 6

מתחת לפני האדמה / אלי אליהו

א.

- השיר מתאר תמונה של מה שנדמה כאירוע שגרתי בחייהם של אב ובן (הדובר בשיר הוא הבן): האב ממתין לבן במכונית על מנת להסיע אותו לתחנה כדי שיוכל להגיע לצבא. בזמן ההמתנה ועד שהבן נכנס לאוטו האב מאזין ברדיו למוזיקה השייכת לעולמו התרבותי "הקודם".
- השיר עוסק במתח ובפער שבין חויית ההגירה של האב לבין ההשפעה של חוויה זו על הבן – האב הפנים את הדיכוי והשלים איתו בעצב רב, עד כדי כך שהתרבות שממנה הגיע נעדרת לחלוטין מעולמו של הבן. האב מתבייש במוסיקה שלו ומאזין לה רק מתחת לפני האדמה, אך בצאתו "החוצה" הוא נאלץ להחליף בעצב לתחנה אחרת ברדיו.
- טרם יציאתם לדרך, בעודם בחניון, האב שומע בתוך המכונית תחנות רדיו שבהן מוסיקה שהוא אוהב בשפה שאינה עברית. האב, שעלה מבגדד, שומע שירים בערבית בתחנה לא ישראלית – "המוסיקה שְהִיָּה אָבִי / שׁוֹמֵעַ בְּתַחֲנוֹת הַבוֹשָׁה". שירים אלה משקפים את התרבות שאליה נכסף ומתגעגע האב, אך גם מבטאים את הבושה להשתייך לתרבות זו בפומבי במדינת ישראל המערבית וה"מודרנית". כאשר המכונית עולה "מעל פני האדמה" – יוצאת מהחניון – האב מחליף את תחנת הרדיו לתחנות ישראליות דוברות עברית: "...עֵצָב יָדוֹ הַמְּגוֹשְׁשֵׁת / אַחַר הַעֲבָרִית, לְהַחֲלִיף מִהֵר, / לְפָנַי שְׁיֹצְאִים וְעוֹלָיִם / מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". פעולה זו מסמלת את הוויתור של האב על זהותו. כל אלו הם חלק מחוויית ההגירה המדכאת של האב.

ב.

- חוויה זו השפיע כמובן גם על הבן. הבן קובע שהוא לא ישכח לעולם את הפעולה הזו של האב. אין זו ביקורת על האב, אלא פעולה זו של האב נתפסת בחמלה ובצער והביקורת מופנית נגד החברה. הניסיון למחוק את התרבות שמעוררת בושה בלב האב הוא חוויה קשה עבור הבן, חוויה שלעולם לא ישכח, חוויה שהיא חלק מזהותו הישראלית של הדור השני.
- הדרך המרכזית שבה השיר מעצב את חויית ההגירה של האב ואת השפעתה על הבן היא הלשון המטאפורית. בבית הראשון המשורר מתאר בעזרת מטאפורה את ניתוקו הכואב מהתרבות המזרחית. הניתוח הוא מטאפורה ל"הורדת" התרבות העירקית מתרבותו של הדובר בשיר. הוא חש שבעזרת "ניתוח" הצליחו להוריד ממנו את עולמו הקודם – ולהמית את בגדד. בהמשך, המוזיקה שלה הוא מאזין מושמעת בתחנות רדיו המכוננות בשיר "תחנות הבושה", ואת הבושה שחש האב ניתן לראות גם בהמשך הבית השני, כאשר הוא ממחר להחליף לתחנה המשמיעה שירים בעברית לפני שהם יוצאים מהחניון התת-קרקעי אל העולם החיצון. החניון התת-קרקעי גם הוא מטאפורי – מקום מנותק ומוסתר

– ומשום כך הוא זה המאפשר להשמיע את המוזיקה מעוררת הבושה. המוזיקה, המסמלת את עולמו התרבותי המחוק של האב, יכולה להיות מושמעת רק כאשר האב לבד, ורק כאשר הוא נמצא מתחת לפני האדמה. המטאפורה "עצב ידו המגששת" מלמדת על פרידה כואבת, ומחיר כבד שהוא נאלץ לשלם עבור השתלבותו של בנו בחברה. ההשתלבות של הבן, שהאב שילם עבורה מחירים כבדים, היא זו שמעמיקה את הפער הבינדורי ביניהם. המחיר שהאב משלם כפול: לא רק שהוא מנותק מהתרבות שאליה הוא מרגיש שייך ושאותה הוא אוהב, אלא גם שאותו ניתוק הוא זה שגרם לריחוק בינו לבין בנו, שכבר השלים את תהליך ההיטמעות וכעת משתייך לתרבות אחרת מזו של אביו.

פרק שלישי – ספרי קריאה (40 נקודות)

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 9-10.

שאלה מספר 10

מישהו לרוץ איתו / דוד גרוסמן

- במרכז הספר נמצא מסע שעוברים שני הגיבורים ברחבי ירושלים. עיקרו של הספר הוא השינוי המשמעותי שעוברות הדמויות: תהליך נפשי של התבגרות, מסע של התבגרות. בתהליך השינוי המשמעותי הזה מתבגרים הגיבורים ומתמודדים עם מצבים מסוכנים, עם הצד האפל והמאיים של החיים. תמר מתמודדת עם הניסיון שלה להציל את אחיה שי מהתמכרותו לסמים קשים ומההסתבכות שלו עם עולם עברייני. גם אסף, היוצא למסע של חיפוש אחר תמר, נקלע למאבק קשה מול המשטרה ומול מצבים אלימים, תוך סיכון חייו. הגיבורים עוברים תהליך נפשי ומתבגרים לאורך המסע.
- הספר בנוי משני סיפורי מסע מקבילים (הסיפור של תמר מתחיל חודש לפני הסיפור של אסף). הסיפור של תמר מתאר את המסע המסובך שהיא עוברת כדי להציל את אחיה. הסיפור של אסף מתאר את מסעו בחיפוש אחרי הבעלים של הכלב (שמתברר ככלבה) שנלכד על ידי העירייה, ובהדרגה הופך למסע של חיפוש אחר תמר ולהתאהבות של אסף בתמר.
- שני הסיפורים מתלכדים בהווה של הספר ברגע שבו אסף פוגש את תמר במערה עם הכלבה דינקה. המסע עובר דרך תחנות בחייה של תמר, דרך האנשים המשמעותיים בחייה, ונשלם במפגש איתה, מפגש לכאורה ראשוני בין השניים, אך בפועל קיימת היכרות מלאה גם אם לא הדדית. המסע בעקבות תמר, מסע לצורך מציאתה, הוא בעצם מסע של אסף בעקבות עצמו, מסע להגדרת זהותו וחיו.
- דמותו של אסף עוברת תהליך נפשי ושינוי משמעותי במהלך הסיפור. בתחילת הסיפור אסף מתואר כנער בן 16 ביישן ומופנם, שמפחד לומר את דעתו ונותן לדמויות אחרות, חזקות ממנו, להוביל אותו (כמו למשל ביחסים שלו עם חברו רועי). רואים זאת כבר במשפט הפותח את הספר: "כלב דוהר ברחובות, ואחריו רץ נער". הכלבה דינקה היא זו שמובילה את אסף, אשר נגרר אחריה. בהדרגה אסף צובר יותר ביטחון, ולאחר המפגש עם תיאודורה במנזר הוא זה שמוביל

את הכלבה – הוא מתחיל לרוץ והיא רצה לצדו. בשלב זה הוא עדיין מתנהל במסע שלא מתוך רצונו המלא, הוא נגרר ונשאב לתוכו. בהדרגה, ככל שהוא מגלה עוד מידע על תמר, הוא בוחר לקחת אחריות על המסע – הוא מסתכן מול המשטרה ולא מסגיר את המידע שיש לו על תמר. הוא גם לא מוכן לוותר על המסע כאשר החבר שלו "קרנף" מזהיר אותו שמדובר בבחורה שמסובכת עם עבריינים וסמים. בסופו של דבר הוא גם מתעמת עם חבורה של צעירים בריונים שמכים אותו, ולמרות שפיזית הוא נכנע, הוא לא מוכן להיכנע ברוחו ומגלה אומץ לב תוך סיכון חייו, עד שחבורת הבריונים עוזבת אותו.

- השינוי שאסף עובר קשור גם ליחסיו עם בנות. בתחילת הסיפור הוא מוצג כביישן שתמיד משתתק בנוכחות בנות, אבל לאורך המסע הוא מגלה נחישות למצוא את תמר ובהדרגה מתאהב בה. הוא מתאהב בה כי הוא מגלה עליה פרטים שמסקרנים אותו. גם הקריאה של אסף ביומן האישי של תמר מחזקת את ההתאהבות שלו. הוא מגלה שהיא אמיצה, בעלת רגשות מורכבים, חכמה ועצובה, ודמותה מושכת אותו. כאשר הם נפגשים במציאות הוא מצליח להתאהב בה, מתחזק עוד יותר ומחזק גם אותה בהתמודדות שלה.
- **דמותה של תמר עוברת גם היא תהליך נפשי ושינוי משמעותי בסיפור.** בתחילת הסיפור תמר היא נערה ירושלמית קטנת מראה, בעלת שיער ארוך וקול נעים, שמפתחת קריירה של שירה במקהלה. כאשר היא מגלה ששי אחיה מכור לסמים ולמעשה נמצא במעין "כלא" במעון של פסח העבריין, היא עוזבת באומץ את חייה הנוחים, מגלחת את שיער ראשה כדי שלא יזהו אותה, ויורדת לרחוב כדי לשיר ולקבץ נדבות ולהיתפס על ידי פסח וחבורתו וכך להגיע אל שי אחיה. היא מוותרת על ביתה, על שיערה הארוך והשופע, על בקשת עזרה מהוריה או ממבוגרים אחרים ועל הקריירה האמנותית שלה במקהלה, שיצאה באותו זמן למסע הופעות באיטליה, ועושה כל זאת כדי להציל את אחיה. היא בונה תכנית מסוכנת ואמיצה של בריחה למערת מסתור, ושם היא גומלת את אחיה מהסמים הקשים עד שיצא מה"קריז" ויהיה נקי. בכך היא בולטת באומץ הלב שלה, בנדיבות שלה כלפי הקרובים אליה ובעצמאות שלה.
- גם הכלבה דינקה עוזרת בעיצוב התהליכים הנפשיים. דינקה נקשרת לאסף כבר במפגש הראשון ביניהם, וקולו של אסף מרגיע אותה. היא כאילו רוצה לספר לו משהו שהיא לא יכולה לשמור בתוכה. בניגוד לתחילת הדרך, שבה אסף הובל על ידי הכלבה, לקראת סוף הסיפור הם הופכים לצמד שמתקדם בתיאום. הם מגלים אמון אחד כלפי השני, הכלבה ישנה צמודה אליו בלילה, מתרחצת איתו בבריכה, והם מתחבקים "כמו שני אחים שלא נפגשו שלושים שנה". אסף לא מוכן לוותר על הכלבה גם כאשר מאיימים עליו במכות, והוא אומר לבריון המכה: "תהרוג אותי, לא אכפת לי... אבל אני צריך את הכלבה הזאת. לא יכול בלי הכלבה". אסף גם מאמץ את ההתנהגות של דינקה כאשר הוא פוגש את לאה ואת בתה הקטנה, וכדי ליצור קשר עם הילדה הקטנה הוא התנהג כמו הכלבה: הוא ליקק את שפתיו, הוא נבט, והוא הזיז את אוזניו כשהוא מחקה את התנועות של הכלבה. הכלבה מצידה מגלה נאמנות מוחלטת לאסף, היא מגינה עליו מול אויבים, ואפילו כאשר תמר מצווה עליה לתקוף את אסף, כי היא לא מבינה מי הוא, הכלבה לא זזה. תמר המומה מהתנהגותה. מעולם הכלבה לא התנהגה ככה לאדם אחר חוץ ממנה. זה מראה על ההזדהות העמוקה שלה עם אסף. הכלבה מקדמת את עלילת הספר ומחברת בין שני הסיפורים, ובעצם מקשרת בין אסף לבין תמר. דינקה יוצרת שינוי כה גדול בחייו של אסף, עד שהוא מופתע מעצמו. היא מנטרלת את חוסר הביטחון ואת הפחד שמאפיינים אותו, לדבריו. בזכות דינקה מתאהב אסף בתמר.

הכלבה מאפשרת לו להכיר אותה ואת חייה. הנאמנות של דינקה לאסוף תגלה בהמשך כנאמנות טוטאלית ומחייבת, גם כשהם בחברה ידידותית וגם כשהם בחברה עוינת. לדינקה, אם כך, תפקיד חשוב בעיצוב דמותו של אסף. היא מחוללת בו את השינוי, היא מאפשרת לו לעבור שלב התפתחותי חשוב בתהליך ההתבגרות: מתלות לעצמאות, ממובל למוביל, מילד "טוב" וצייתן לבחור יוזם העומד על שלו.

- **סיום הספר משלים את השינוי המשמעותי ואת התהליך הנפשי.** המפגש בין אסף לתמר מוביל להתאהבות שלהם, להחלמתו של שי ולהתמודדות מול פסח וחבורתו, שמנסים לאתר את שי ולהחזיר אותו אל הסמים ולשליטתם.